

HRVATSKI BAN: PRAVA I OVLAŠTI TIJEKOM TISUĆGODIŠNJE OPSTOJNOSTI: MAĐARSKA USTAVNO- POVIJESNA PERSPEKTIVA

Izv. prof. dr. sc. László Heka*

UDK 949.7(497.5)

<https://doi.org/10.30925/zpfsr.44.2.7>

Ur.: 28. rujna 2022.

Pr.: 10. veljače 2023.

Pregledni rad

Sažetak

Tijekom tisućgodišnje povijesti hrvatske državnosti nositelji najviše vlasti u zemlji bili su ban i Hrvatski sabor. Dok Sabor kao zakonodavno tijelo, osim kratkog prekida tijekom Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, svoju funkciju nastavlja i danas, institucija je hrvatskoga bana ukinuta jugoslavenskim saveznim Ustavom iz 1946. i Ustavom NR Hrvatske iz 1947. godine. U ovom radu, oslanjajući se na zakonske propise analizirat će se rad hrvatskoga bana, način njegova imenovanja i opoziva, njegove ovlasti od razdoblja hrvatskih kraljeva narodne krvi, preko Arpadovića, Anžuvina i Habsburgovca. Prikazat će se i promjene u zakonskoj regulativi koje je uvela Hrvatsko-ugarska nagodba (Zak. članak I. iz 1868.), odnosno revizija nagodbe (Zak. članak XXXIV. iz 1873.). S obzirom na to da je Hrvatska od 1102. do 1918. bila u državnom savezu s Ugarskom, hrvatski ban ujedno je i institucija mađarske ustavnopravne povijesti te će se prikazati i kroz tu prizmu.

Ključne riječi: *hrvatski ban; imenovanje i opoziv; banske ovlasti; zakonska regulativa prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi.*

1. UVOD

Hrvatski je ban uz instituciju Hrvatskog sabora tijekom tisućljetne povijesti hrvatske državnosti bio nositelj državne vlasti čiji se opseg ovlasti mijenjao tijekom stoljeća.

U vrijeme narodnih vladara ban je upravljao Banovinom Hrvatskom (Lika, Krbava, Gacko), jedno je vrijeme (potkraj 10. stoljeća) bio čak i potkralj, a zatim je u doba vladarske kuće Arpadovića bio kraljevski namjesnik. Imao je i neke ovlasti (primjerice davanje donacija) koje su pripadale samo suverenima (kraljevima).

* Dr. habil. László Heka, izvanredni profesor, Pravni fakultet Sveučilišta u Szegedu, Institut za poredbeno pravo i pravnu teoriju; heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.

U borbama za ugarsko prijestolje između Arpadovića i Anžuvina (početak 14. stoljeća), Pavao Šubić ponajprije je od Anžuvina, a potom i od ugarskoga kralja dobio nasljednu bansku čast za sebe i svoje potomke. Tada je hrvatski ban stekao i naslov *dominus Bosnae*.

Dolaskom Habsburgovaca na hrvatsko prijestolje uvelike su umanjene banove ovlasti (nije više mogao sazivati Sabor *ex mandatu bani*, nego samo uz kraljevo odobrenje), ali je i nadalje ostao obnašatelj vlasti u kraljevo ime. Doduše, Hrvatska je postala *reliquae reliquarum olim regni Croatiae*, izgubivši veliki dio teritorija, a ban je izgubio jurisdikciju u Vojnoj krajini, ali je ipak zadržao znatne ovlasti.

Međutim, u 19. stoljeću, napose nakon 1848. Ugarska je nastojala dodatno umanjiti banske ovlasti, što se i dogodilo u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi 1868. Ban je izgubio vojnu funkciju, ali je i nadalje ostao na čelu autonomne hrvatske vlade.

Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije banska je čast obnovljena 1939. u sklopu Banovine Hrvatske, međutim 1946. godine je ukinuta.

2. POVIJESNI PREGLED

Funkcija hrvatskog bana pojavljuje se odmah nakon doselidbe Hrvata i to u početku na području Like, Krbave i Gacke, koje je prozvano Banska Hrvatska. Neki smatraju da je ban izvorno bio avarski odličnik (*kagan*), jer je, naime, tada na tom području još živio veliki broj Avara, kako su nazivali pripadnike srednjoazijskih nomadskih i polunomadskih naroda. No, naziv zasigurno potječe od mongolsko-turske riječi *bajan* čije je značenje *bogat, sposoban*. U bizantskim se izvorima u 10. stoljeću javlja u obliku *bo'anosz, bo'eanosz*, iz kojega je nastao hrvatski naziv ban, mađarski *bán*, odnosno latinski *banus*.¹ U vrijeme samostalne hrvatske države imao je ovlasti kraljevskoga namjesnika na području triju spomenutih županija, pa je tako istodobno bio vojskovođa, sudac i najviši organ izvršne i upravne vlasti. Ban Pribina (Bribina) 949. srušio je s vlasti kralja Miroslava te je na prijestolje ustoličio kraljeva mlađega brata Mihajla Krešimira II. Tada je ban nosio naslov potkralja (lat. *vicere*), a njegova se vlast proširila na područje cijeloga Hrvatskoga Kraljevstva. Slavonski ban Zvonimir u 11. stoljeću uzdigao se do kraljevske časti kao jedini ban kojemu je to pošlo za rukom. U to su vrijeme imenovani posebni banovi za Hrvatsku i Dalmaciju, odnosno za Slavoniju, a kada je i Bosna pridružena Hrvatskoj, imenovan je posebni bosanski ban. Čak su tri bana bila za vladanja Petra Krešimira IV.²

Nastankom ugarsko-hrvatske državne zajednice (1102.) ugarski kraljevi ostavili su bana kao svoga namjesnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Od tada je ban (*bán*) postao dijelom ugarske državno-pravne tradicije, kao i banovina (*bánság*) pod kojom

1 Kagan je bio naslov vladara srednjoazijskih nomadskih i polunomadskih naroda, koji su preuzeli narodi koji su se nalazili pod vlašću Türka (Gök Turci ili Kök Turci), primjerice Kazari i Protobugari (Prabugari, Huno-Bugari), s tim što se kod njih, zbog razvitka turskoga jezika udomaćio oblik „kan”. Avari su već prije Türka usvojili naslov kagana, pa se pretpostavlja da je njihovim posredstvom mogao ovaj naslov doći u hrvatske krajeve. Vidi: András Róna-Tas, *A honfoglaló magyar nép* (Budimpešta: Balassi Kiadó, 1997.).

2 Ferdo Šišić, *Pregled hrvatske povijesti* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974.), 164.

se podrazumijevala teritorijalna jedinica pod banovom upravom.³ S obzirom na to da tada još nije postojala pravna regulativa koja bi propisivala imenovanje, opoziv ili djelokrug banskih ovlasti, prvi hrvatski kraljevi iz vladarske kuće Arpadovića za banove uglavnom su imenovali članove kraljevske obitelji. Iako to mišljenje dijele i hrvatski autori (Vjekoslav Klaić), ipak, Marko Kostrenčić *tvrdi kako je Kolomanov ban Ugrin* (Ugra), bio Hrvat iz plemena Kukar.⁴ Ne zna se je li njegovo izvorno ime bilo Ugra ili je to ime dobio jer je pristao uz Mađare. Mišljenje je Kostrenčića da je Ugra kao Hrvat, privolio svoje pleme, ali i najveći dio hrvatskoga naroda da prihvati ugarskoga kralja za svoga vladara. Time bi se moglo objasniti prijateljsko držanje Hrvata prema stranom vladaru koji je osvojio vlast silom.⁵ Naime, mađarska historiografija drži da su ugarski vladari pretendirali na ispražnjeno hrvatsko prijestolje na temelju rodbinskih veza (Zvonimirova udovica kraljica Jelena Lijepa bila je sestra kralja Ladislava I. Svetog), ali su ga stekli na bojnopolju (lat. *partes subjectae*).⁶ Zbog toga je Hrvatska u ispravama spominjana kao pokorena zemlja (lat. *partes subjectae*). Međutim hrvatska povijest opisuje kralja Kolomana u „lijepom svjetlu” i poziva se na navodni ugovor između kralja i poglavara dvanaest hrvatskih plemena (lat. *nobiles duodecim generacionum regni Croacie*). Mađarski istraživači osporavaju postojanje *Pacta conventae* (*Qualiter*), ali ne i njezin sadržaj, što znači da je ugarski vladar Hrvatima ostavio znatne povlastice.⁷ Budući da ugarski kralj nije boravio u Hrvatskoj, neke je svoje ovlasti prenio na bana. Tako je Kledin, ban Stjepana II. (II. István) nosio naslov *princeps huius provinciae et banus* te je 1116. potvrdio Zadru povlastice (privilegije) koje mu je dao kralj Koloman, iako je to pravo pripadalo samo kralju kao suverenu.⁸ Ban je u to vrijeme ubirao, tzv. *komorski dobitak*

3 József Deér, *A magyar-horvát államközösség kezdetei* (Budimpešta: Királyi Magyar Egyetemi nyomda, 1931.), 33.

4 Marko Kostrenčić, *Nacrthistorije Hrvatske države i hrvatskog prava* (Zagreb: Universitatis Studiorum Zagabiensis, 1956.), 177.

5 Bálint Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters, B. I. Von den ältesten Zeiten bis zum ende des XII. Jh.* (Berlin: W. de Gruyter, 1940.); Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Manualia Universitatis Studiorum Zagabiensis, 1975.), 513.

6 Vidi Stefan Horvát, *Über Kroatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königsreichs Ungarns wirklicher Theil* (Leipzig: Karl Franz Köhler, 1844.); Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, I. sv.* (Zagreb: Školska knjiga, 1953.), 38.

7 Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 28, br. 2 (2007): 936; Ladislav Heka, *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice, s posebnim osvrtom na Hrvatsko - ugarsku nagodbu* (Szeged: Bába Kiadó, 2011.); Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63, br. 5/6 (2013): 1257-1292.

8 Tako je 1357. ban Ivan Chuz potvrdio u kraljevo ime (lat. *in persona dicti domini nostri regis*) povlastice grada Šibenika, ban Nikola (Miklós) Széchy podijelio je (1346.) Nikoli od Ravena. Plemstvo, banovi Matija i Herman Celjski su pak (1273. i oko 1416. - 1418.) potvrdili zaključke Hrvatskog sabora, dok su banovi Nikola Gorjanski i Matko Talovac potvrdili (1398. i 1439.) Saboru pravo izbora protonotara. Vidi: Emilij Laszovski, „Podjeljenje plemstva po banu Nikoli god. 1346.”, u: *Vjesnik hrv. arheol. društva. Nove serije*, ur. Josip Brunšmid (Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1900.), 71-77.

(lat. *hierum camerae*), što je u Ugarskoj bilo isključivo kraljevsko pravo.⁹ Hrvatima je svakako bilo prihvatljivije da barem u početku, banovi budu hrvatske krvi, negoli stranci, a kada se ustalila vlast, banovi su doista često bili iz kraljevske kuće. Promjena u položaju i ovlastima bana nastupila je u 13. stoljeću kada su Arpadovići u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji počeli imenovati hercega, tzv. mlađega kralja (*ifjabb király*) koji je kasnije često postajao kralj ili je bio kraljev mlađi brat. Ban je od tada u hijerarhiji slijedio iza njega. Kraljevi su često imenovali dva bana. Jedan je bio hrvatsko-dalmatinski (lat. *banus Dalmatiae et Croatiae*) ili primorski (lat. *banus maritimae provinciae*), a drugi slavonski ban (lat. *banus Sclavoniae*). Ovaj je potonji nakon provale Tatara/Mongola (1241.) nosio naslov *banus totius Sclavoniae*.¹⁰ U 12. i 13. stoljeću banovi su u prosjeku tri do četiri godine obnašali tu čast (primjerice erdeljski vojvode nisu ostajali na svojoj dužnosti duže od dvije godine).¹¹

Ugarski kraljevi u ustavnopravnom pogledu razlikovali su Hrvatsku (i Dalmaciju) te Slavoniju.¹² Srednjovjekovna Slavonija (*Szlavónia, Szlavónország*, odnosno *Tótország*) obuhvaćala je područje između Drave i Save, plaćala je poseban porez poznat pod nazivom *kunovina* ili *marturina*, a kralj Vladislav II. u svoj kraljevski naslov ugradio je i naslov „kralj Slavonije” (*Tótország királya*).¹³ Tu se otpočetak udomaćio županijski sustav po uzoru na mađarski te feudalni odnosi (župan je bio kraljev vazal), dok se na prekosavskim područjima i u priobalju mađarska vlast učvrstila tek od Vinodolskog zakonika (1288.), kada su prvo Frankopani, a potom i Šubići postali vazali ugarskih kraljeva.

Dolaskom Anžuvina na ugarsko prijestolje Pavao Šubić 1294. dobio je naslov nasljednoga bana, ali je već Karlo Robert dokinuo kratkotrajnu nasljednju čast hrvatskih banova. Zbog mletačkih i turskih osvajanja te stvaranja Vojne krajine hrvatski državni teritorij znatno je smanjen u 15. i 16. stoljeću, pa je za vrijeme vladavine kralja Matijaša postalo uobičajeno imenovati jednoga bana kojemu je naslov bio *banus regnorum Dalmatiae et Croatiae et totius Sclavoniae*.

Tijekom vladavine Habsburgovaca Hrvatska je svedena na razinu autonomije, posebno zakonima usvojenim na Ugarskom saboru 1790. Zak. članak 58. iz 1790. ozakonio je želju Hrvatskog sabora da šest županija Banske Hrvatske (zagrebačka, varaždinska, križevačka, virovitička, požeška i srijemska) prihvaćaju vrhovnu

9 Saborski zaključak od god. 1608. glasi: *ut banus denominetur juxta antiquam consuetudinem cum collatione sedecim integrarum sessionum colonialium*. Vidi Bogoslav Šulek, *Naše pravice* (Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta, 1868.), 17.

10 Vidi: Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjeg vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije”, *Scrinia Slavonica* 8, br. 1 (2008): 152-173.

11 Csátár Kenézy, „A bánágok eredete s a bánok hatásköre”, *Századok* 3 (1869): 243-251; Vjekoslav Klaić, „Hrvatski bani za Arpadovića (1102.-1301.)”, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 1, (1899): 243; Ioan Moga, „Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice”, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* X (1945): 62; Gyula Kristó, „Különkormányzat az Árpád-kori Drávántúlon és Erdélyben”, *Történelmi Szemle* 53, br. 1 (1977).

12 Gyula Kristó, „A magyar-horvát perszónálunió kialakulása”, *Tiszatáj* 56, br. 10 (2002): 40.

13 Vidi opširnije: Lujko Marjetić, „Srednjovjekovna Slavonija do osnivanja Zagrebačke biskupije”, *Vjesnik HAZU* 4, br. 1-3 (1995): 51-59. Usp. György Györffy, „Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata”, *Levéltári Közlemények* 41, br. 1 (1970): 223-240.

izvršno-upravnu vlast ugarske vlade te se u zajedničkim stvarima podvrgavaju glasovima većine, ali tako da se s tim ne prekrše posebni interesi Hrvatskoga Kraljevstva. Zak. člankom 59. iz 1790. je pak prihvaćena želja Hrvatske da se odrekne financijske samostalnosti. Ostale usvojene zakone Hrvati nisu prihvatili, pa je na spomenutoj saborskoj sjednici počeo javnopravni prijemor, koji je prekinut revolucijom 1848./1849., a riješen je tek Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine.¹⁴ Mađari su od 1790. Hrvatsku smatrali autonomnom jedinicom u sastavu Ugarskoga Kraljevstva, a staleži i redovi su držali kako je Ugarsko kraljevsko namjesništvo ovlašteno primijenjivati ugarske zakone i na Hrvatsku i Slavoniju (Dalmacija nije bila pod njihovom nadležnosti), ako te zakone kralj potvrdi. S druge su pak strane hrvatski redovi i staleži teorijom o „zajedničkoj vladi” (a ne o Ugarskom kraljevskom namjesništvu), ustrajali na tvrdnji kako dvije zemlje povezuje samo zajednička Kruna Svetoga Stjepana. Od tada su hrvatski ban i sabor praktično svedeni na ulogu izvršnih organa Ugarskoga kraljevskoga namjesništva, a i percepcija je položaja Hrvatske izmijenjena.

Valja svakako spomenuti i Zak. članak XXVI. *O vjerskome pitanju* koji je osigurao protestantima slobodu vjeroispovijesti u Ugarskoj, ali ne i u Hrvatskoj.¹⁵ U točki 14. ovoga Zak. članka navodi se: *u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji i dalje ostaju na snazi njihovi zakoni, pa tako unutar granica tih zemalja evangelici nemaju pravo niti na posjedovanje kakvoga vlasništva, a niti pak na obnašanje javne ili privatne službe.*¹⁶ Tako su na snazi ostali Zak. članak 23. iz 1687. (1687: XXIII. t.c.) i Zak. članak 46. iz 1741. koji je stjecanje prava vlasništva osiguravao samo katolicima te Zak. članak 125. iz 1715. (1715: CXXV.).¹⁷ Međutim, mađarski protestantski krugovi su se vezano za ovu rješidbu požalili kralju tvrdeći da se navedeni zakoni ne odnose *na pojedine dijelove Slavonije*, koji su prije 1745. godine bili u sastavu Ugarske

14 Dezső Márkus, ur., *Magyar Törvénytár, 1740-1835. évi törvénycikkek, II. Lipót 1790. évi decretuma. Az 1790: LVIII. t.c. „A magyar királyi helytartó-tanács hatáskörének Dalmát-, Horvát és Szlavonorságokra kiterjesztéséről”* [Corpus Iuris Hungarici, Zak. članci 1740.-1835. Dekret Leopolda II. iz 1790. godine. Zak. članak 58. iz 1790. O proširivanju nadležnosti Ugarskoga kraljevskoga namjesništva na područje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije] (Budimpešta: Franklin, 1900.), 199.

15 Zak. člankom 120. iz 1715. (1715.: CXX. t.c.) priznati su svi stariji hrvatski zakoni do 1631., koji su potvrđeni *generice*, uz uvjet da ih je sankcionirao kralj. Oni zakoni, koje kralj nije potvrdio, a čije su sankcioniranje hrvatski staleži željeli, morali su se predložiti na potvrdu u roku od godinu dana. Usp. članak 2. Tripartituma (III. dio) i Zak. članke 1464.: XIII., 1492.: I., 1548.: XXIX., 1600.: XXVII., 1625.: LXI., 1635.: XLIII., 1649.: XXXIII., 1687.: XXII., 1723.: VII., 1741.: XLVI., XLVIII., 1790.: XXVI. Vidi: Dezső Márkus, ur., *Magyar Törvénytár, 1657.-1740. évi törvénycikkek* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1657.-1740.] (Budimpešta: Franklin, 1900.), 531-533.

16 Vidi: Dezső Márkus, ur., *Magyar Törvénytár, 1740.-1835. évi törvénycikkek, II. Lipót 1790. évi decretuma* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1740.-1835. Dekret Leopolda II. iz 1790. godine] (Budimpešta: Franklin, 1901.), 169-179.

17 Dezső Márkus, ur., *Magyar Törvénytár, 1657.-1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1657.-1740. Dekret Leopolda I. iz 1687. godine], 351. Usp. Zakonski članak 1715.: XXX., 1723.: XXXVI., 1741.: XLVI., 1790.: XXV. (14. §).

(dakle na Požešku, Virovitičku i Srijemsku županiju).¹⁸ Tako je ovaj vjerski prijepor prerastao u teritorijalni spor, jer je Ugarska tvrdila da je Donja Slavonija mađarska te su navedena područja „drevne mađarske županije”, dok Zagrebačka, Varaždinska i Križevačka županija (Gornja Slavonija) stoje pod banskom vlašću. Godine 1790. Hrvati su istaknuli na Saboru kako je Hrvatska ravnopravna Ugarskoj, pa im ona ne može nametati zakone koji su protivni hrvatskim interesima (lat. *regnum regno non praescribit lege*).¹⁹ Od tada pa sve do 1848. vodio se hrvatsko-ugarski javnopravni prijepor, koji je završio prodorom hrvatske vojske u Ugarsku, kada je ban Josip Jelačić zaposjeo Budimpeštu te naposljetku porazom mađarskih domobrana.²⁰

3. HRVATSKI BAN U ZLATNOJ BULI ANDRIJE II. (1222.)

Zlatna bula Andrije II. (1205. - 1235.) jedan je od najvažnijih pravnih dokumenata ugarsko-hrvatske državne zajednice (1102. - 1848.) kojom su uređena prava i povlastice plemstva. Zbog toga se smatra temeljom nepisanog ugarskog ustava. Izdao ju je kralj 24. travnja 1222. u Stolnom Biogradu (Székesfehérvár), tadašnjoj prijestolnici i krunidbenom gradu. Andrija II. je ovom ispravom sa zlatnim pečatom (otuda naziv „zlatna bula”) pristao na ograničenje svojih prava u korist višega i nižeg plemstva. Plemstvo je oslobođeno plaćanja poreza, uživalo je brojne druge povlastice, a klauzulom je propisano pravo plemića na oružanu pobunu protiv kralja, ako bi se on ogriješio o odredbe Zlatne bule. Ova je isprava vjerojatno najstariji pravni propis kojim se uređuje i položaj bana. Iako su u to vrijeme u zemlji bila dva bana (hrvatski-dalmatinski i slavonski), Zlatna bula ne spominje njihovu regionalnu pripadnost. Članak XXX. određuje da „osim palatina, bana te kraljevog i kraljičinog državnog suca nitko drugi ne smije obnašati dvije funkcije”.²¹ Time se željelo onemogućiti gomilanje funkcija, a s time i jačanje utjecaja velikaša, izuzimajući spomenute državne velikodostojnike. Upravo u svezi sa Zlatnom bulom postojala je i općepoznata funkcija bana diljem Ugarske. Naime, slavonski ban Bank (Bánk, Banco, Bot, 1208. - 1209. i 1217. - 1218.) iz roda Bár-Kalán je 1212./1213. vjerojatno sudjelovao (tada je već bio palatin) u uroti protiv kraljice Gertrude iz Merana (Gertrud von Andechs-Meran) 28. rujna 1213. godine.²² Tvrdilo se da je motiv kraljičina

18 Zakonski članak XLVI. iz 1741. pod nazivom *Da u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji i dalje ostaje na snazi jedna i jedina prava rimokatolička vjeroispovijest* propisao je da u skladu sa Zak. člankom 86. iz 1723. godine jedina priznata vjeroispovijest ostaje rimokatolička, a da pripadnici drugih konfesija nemaju pravo građanstva u Hrvatskoj. *Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek, Mária Terézia 1741. évi decretuma* (I.), 45-47. Usp. Zak. čl. 1687.: XXXIII., 1715.: XXX. i CXXV. te 1790.: XXVI. Na temelju §. 48. Zak. članka 1868.: XXX. (Hrvatsko-ugarska nagodba) pitanje vjeroispovijesti svrstano je među unutarnje poslove Trojedne Kraljevine.

19 Gyula Miskolczy, „A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei. A közjogi vita”, *Napkelet* br. 18 (1929): 353.

20 Márkus, ur., *Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1657.-1740.*, 531-533.

21 Aranybulla XXX. törvénycikk: hogy a nádorispánt, a bánt és a király és királyné országbiráit kivéve, senki két tisztet ne viseljen. Dezső Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1000-1526. évi törvénycikkek* (Budimpešta: Franklin, 1899.), 143.

22 Joseph Mikoczy, „Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ad seculum XIV usque”, *Arkiv*

ubojstva bio dijeljenje zemljišnih posjeda njezinim njemačkim rođacima i strah ugarskoga plemstva od njihova preuzimanja vodećih položaja u Ugarskoj. No, bila je i teorija prema kojoj je bila riječ o pitanju obeščašćivanja banove supruge (Bank je 1217. bio kraljičin dvorski župan).²³ Ostaje nejasno zašto je kralj Banka 1217. opet imenovao banom, a 1221. do 1223. dvorskim sucem (lat. *judex curiae*), ako je on doista, bio jedan od vinovnika ubojstva. Gertrudin sin kralj Bela IV. 1228. oduzeo je sve Bankove posjede i časti. Kasnije kronike, a posebno umjetnički radovi bana su prikazali kao borca za nacionalnu stvar, a protiv tuđinske vlasti. Poznati mađarski pisac József Katona napisao je dramu (premijerno je izvedena 1833.), po čijem je predlošku slavni skladatelj Ferenc Erkel (autor državne himne) skladao nacionalnu operu „Bánk bán”.²⁴ U njoj je slavonski ban već predstavljen kao nacionalni junak, a ova se opera od praizvedbe 1861. po svojoj važnosti i utjecaju na nacionalnu svijest može usporediti s operom *Nikola Šubić Zrinski* Ivana pl. Zajca. Tako je u mađarskoj nacionalnoj samosvijesti ban ne samo hrvatski velikodostojnik, nego i mađarski velikaš, što osobito vrijedi za Zrinske i Frankopane na banskoj stolici.

4. NAJVIŠI DRŽAVNI DUŽNOSNICI: PALATIN, DRŽAVNI SUDAC I BAN

Od 14. do 16. stoljeća postavljena je kategorija najviših državnih velikodostojnika (*zászlósurak*), koju su činili *veri barones regni*, dakle, magnati (i prelati) s velikim zemljišnim posjedima, s posebnim vojnim postrojbama za obranu zemlje - banderijima (*banderia officialia*) te s većim brojem *familiaria*, koji su obnašali razne službe za njih. Ta im prava i obveze propisuje Tripartit Istvána Werbőczija u glavi I. 94.²⁵ Mađarski naziv „gospoda sa zastavama” upućuje na njihovu temeljnu obvezu obrane zemlje, jer su u rat polazili pod vlastitim zastavama, a uz to su obnašali i sudbenu i upravnu vlast. Iako su tu kategoriju najviših dužnosnika u biti činili samo palatin, državni sudac, hrvatski ban i erdeljski vojvoda, ona se u širem smislu („manji državni velikodostojnici”) jedno vrijeme koristila i za *tavernikala*, sikuljskog župana, severinskog bana, dvorskog ceremonijala, glavnoga komornika kao obnašatelje visokih funkcija u zemlji i na dvoru. Nakon Mohačke bitke (29. kolovoza 1526.) i pada velikoga dijela Ugarske i Sedmogradske (Erdelj, Transilvanija) pod tursku vlast, ukinute su funkcije mačvanskog bana, erdeljskog

za *poviestnicu jugoslavensku* 11 (1872): 89-91; Moritz Wertner, „Ungarns Palatine und Bane im Zeitalter der Arpaden”, *Ungarische Revue* 14 (1894): 144-177. http://real-j.mtak.hu/6991/1/MTA_UngarischeRevue_14.pdf.

23 Vidi: Frigyes Pesty, „Chronol. Vizsgálat Bánk bán körül”, *Pesti Napló* br. 263 (1856).

24 Ferenc Erkel (njemački: Franz Erkel, Gyula, 7. studenog 1810. - Budimpešta, 15. lipnja 1893.), bio je mađarski skladatelj, dirigent i pijanist, ali i poznati šahovski majstor, prvi predsjednik Peštanskoga šahovskoga kruga. Utemeljitelj je mađarske nacionalne opere, glazbenog pravca temeljenoga na povijesnim osobama i događajima. Nakon Franza Liszta smatra se najvažnijim predstavnikom romantizma u Mađarskoj. Njegove se opere i danas izvode diljem zemlje. Najpoznatije djelo mu je nacionalna himna: *Bože blagoslovi Mađara* (mađ. *Isten, áldd meg a magyart*).

25 István Werbőczy, *Tripartitum* (Budapest: Téka Könyvkiadó, 1990.), 218-219.

vojvode, sikuljskog župana i severinskog bana.²⁶ U ugarskoj ustavnopravnoj terminologiji ovaj se naziv od 17. stoljeća koristio samo za palatina, državnog suca i hrvatskoga bana (te svojedobno i za erdeljskog kneza). Oni su bili članovi gornjeg doma (od 1867. Kuće velikaša) Ugarskog sabora, članovi Kraljevskog vijeća, imali su veliki utjecaj na upravljanje zemljom, a obveza obrane zemlje ostala je i nakon postupnog potiskivanja banderijalnog sustava.²⁷ Palatin, državni sudac i ban su pri krunidbi obavljali državnički dio ceremonije, dok je crkveni obred predvodio ostrogonski nadbiskup. Po doktrini Krune svetoga Stjepana neokrunjeni kralj (dakle, onaj koji se nije u Stolnom Biogradu okrunio krunom Svetog Stjepana) bio je nelegitimni vladar, tj. „kralj u šeširu” kako je nazivan Josip II. Kralj je pri krunidbi izdavao krunidbenu zavjericu (i Ugarskoj i Hrvatskoj), kao pisani popis povlastica, što se smatralo dijelom kartalnog ustava. Kraljevskom naredbom od 20. studenog 1893. regulirano je da se samo njih trojica mogu i trebaju nalaziti u kraljevoj blizini kada god se on pojavi sa svojim dvorom u Ugarskom dijelu kraljevstva.

4.1. Palatin

Institut palatina (mađ. *nádorispán*, palatinus regni), čiji mađarski naziv potječe od slavenskog naslova *nadvorny župan* postoji od utemeljnja države, dakle od prvoga kralja Stjepana I. Svetog. Imenovao ga je vladar kao dvorskog suca (lat. *comes curiae*) i upravitelja dvora (lat. *palatinus comes*). Zakonom Ladislava I. Svetog (čl. 3. Zak. čl. br. III.) propisano je da ako napušta dvor kraljev pečat ne može nositi sa sobom, nego ga mora ostaviti kod zamjenika. Zlatnom bulom iz 1222. uređeno je da ima pravo suditi svakomu u državi, ali mora obavijestiti kralja o sporovima u kojima izriče smrtnu presudu ili zapljenu imovine. U 12. stoljeću upravu nad kraljevim posjedima prepustio je dvorskom županu (kasnijem državnom sucu), a sredinom 14. stoljeća mu je prepustio i sudovanje nad članovima dvora.

Člankom 2. dekreta kralja Alberta 1439. propisano je da kralj „sukladno običajnom pravu” palatina imenuje na prijedlog prelata i baruna (lat. *veri barones*) na doživotni mandat. Članak 2. Constitutiones Conventus Campi Rákos Ludovika II. iz 1526. propisuje: *Palatini officium vita comite duret*. Opozvati se mogao samo u slučaju počinjenja kaznenog djela za koje je zapriječena smrtna kazna. Djelokrug njegovih ovlasti i obveza utvrđen je na državnom saboru 1485. koji je sazvan radi izbora palatina (lat. *pro eligendo et sufficiendo novo Palatino*), a tada su nastali i propisi o palatinu (*Articuli Pronunciati De officio Palatinatus*). U dvanaest članaka su obuhvaćene njegove ovlasti: 1. kod izbora kralja on glasuje prvi; 2. skrbnik je maloljetnoga kralja; 3. u odsutnosti kralja saziva državni sabor; 4. kod plemićkog ustanka (lat. *insurrectio*) glavni je vojni zapovjednik; 5. rješava sve sporove uz istodobno poštovanje kraljevskog dostojanstva i autoriteta; 6. posreduje u sukobu između kralja i naroda; 7. zamjenjuje kralja u slučaju spriječenosti; 8. iznosi pred kralja pritužbe u svezi s kraljevskim donacijama; 9. glavni je sudac države, čije je

26 Péter Bán, ur., *Magyar történelmi fogalomtár. II. kötet* (Budimpešta: Gondolat, 1989.), 262.

27 Dániel Ballabás, „A magyar zászlósúrak archontológiája 1848-1918”, u: *Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció*, ur. Judit Balog i József Pap (Eger: Líceum Kiadó, 2016.), 145.

presude kralj mogao izmijeniti samo koristeći se posebnim ovlastima;²⁸ 10. kraljev je namjesnik; 11. glavni je kapetan i sudac Kumana te je 12. sudac Dalmacije, zbog čega mu pripadaju određeni prihodi dalmatinskih otoka. Zak. čl. III. 1608. propisao je da palatina bira Ugarski sabor na temelju kraljeva prijedloga (koji je trebao predložiti dva rimokatolika i dva protestanta).

Kasnije su njegova prava i obveze uređeni Zak. člankom 1618.: IV., 1681.: I., 1715.: V., XXXIII., 1723.: IV., 1741.: IX., 1791.: XXIV., 1848.: II. i 1848.: XXVIII. Zanimljiv je Zak. članak 1555. I. (čl. 10.), koji zabranjuje da se palatinu i njegovom uredu suprotstavi bilo tko. Palatin je bio predsjednik Namjesničkog vijeća (1723.: XCVII.), Stola sedmorice (1723.: XXIV.) i Kuće velikaša Ugarskog sabora (Zak. čl. VII. iz 1885. 15. § kralju je prepustio pravo imenovanja predsjednika doma),²⁹ odnosno nasljedni župan županije Pest-Pilis-Solt, glavni sudac Jása i Kumana te posrednik između ugarskih redova i kralja.³⁰ Zadnji imenovani palatin bio je nadvojvoda *Stefan Franz Viktor* 1847. - 1848. godine, koji je tijekom revolucije odstupio s toga mjesta razočaran sužavanjem njegovih ovlasti. Zak. članak III. iz 1848. 2, 3., i 11. § ostavio je palatinu određene funkcije, posebno u ostvarivanju državnog jedinstva s „pridruženim stranama” (Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom), imenujući ga kraljevskim namjesnikom u Ugarskoj i u Hrvatskoj te „obnašateljem izvršne vlasti u skladu s ustavom”.³¹ Međutim, u sljedećem se članku navodi da je nositelj izvršne vlasti ugarska vlada i da svaki pravni akt vrijedi samo onda ako ga potpiše neki ministar. Tako je nastankom samostalne ugarske vlade, preustrojem sudstva i drugih institucija palatin izgubio sve ovlasti.

S obzirom na to da kasnije nije bilo palatina, na krunidbi Franje Josipa I. Ugarski je sabor palatinovim zamjenikom imenovao grofa Gyulu Andrásyja (koji je tada bio i premijer). Godine 1916. na krunidbi kralja Karla IV. za sudjelovanje u krunidbenom činu izabran je grof István Tisza.³²

28 Presude državnog suca i drugih sudaca kralj je mogao izmijeniti - ublažiti na temelju svoga redovitoga kraljevskog prava (lat. *de ordinaria sua potentia*), ali je u slučaju palatinovih presuda to mogao učiniti *non tam ordinaria, quam absoluta potentia et autoritate*, dakle, na temelju svoga posebnog autoriteta.

29 *Zakonski članak o izmjeni Zakona o ustrojstvu Kuće velikaša broj VII. iz 1885.* [1885. évi VII. törvénycikk a főrendiház szervezétének módosításáról], pristup 13. rujna 2022., <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32>.

30 Norbert C. Tóth, *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története, 1342-1562* (Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat-BTK TTI, 2020.); István Németh, *A nádori méltóság a középkori Magyarországon* (Budimpešta: Romanika, 2021.); Tibor Szöcs, *A nádori intézmény korai története, 1000-1342* (Budimpešta: MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája, 2014.).

31 Dezső Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvénycikkek* (Budimpešta: Franklin, 1896.), 218-221.

32 Vidi: László Markó, *A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig* (Budimpešta: Magyar Könyvklub, 2000.).

4.2. Državni sudac

Državni je sudac dekretom kralja Matijaša I. 1486. postavljen na drugo mjesto u hijerarhiji državnih dužnosnika, postavši nositelj skoro svekolike sudske vlasti u zemlji (Zak. čl. 1608.: III., 1723.: XXIV.).³³ Poput palatinove, i ova je funkcija potkraj 19. stoljeća ostala bez javnopravnog značenja. Zak. članak 1881.: LIX. propisao je sjedinjavanje Kasacijskog suda i Vrhovnog suda u Kraljevsku Kuriju (mađ. *Királyi Kúria*), čiji je predsjednik bio državni sudac. No, Zak. članak 1884.: XXXVIII. razdvojio je funkciju državnog suca od stvarnog sudovanja, pa je od tada državni sudac bio član Kuće velikaša koji je pri kraljevoj krunidbi nosio kraljevski štap. Tijekom povijesti u palatinovoj odsutnosti on je predsjedavao saborskim sjednicama. Imenovao ga je kralj po svojoj volji uz supotpisivanje predsjednika Ugarske vlade.

Tako je u vrijeme dualizma hrvatski ban ostao jedini od trojice nekadašnjih vrhovnih nositelja vlasti, koji je kao šef autonomne hrvatske vlade, doista zadržao najveći dio svojih ranijih ovlasti.

5. BAN I HRVATSKA MUNICIPALNA PRAVA

Protonotar Trojednog Kraljevstva Josip Kušević u vrijeme hrvatsko-ugarskih javnih prijepora 1830. objavio je brošuru pod naslovom *De municipalibus juribus et statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. U njoj je u 14 točaka sublimirao *hrvatska municipalna prava*. Među njima se ističe kako je Trojedna Kraljevina poseban dio ugarske krune te se u skladu s tim vlast u njoj obnaša na temelju njezinih vlastitih zakona i običajna prava. Na čelu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bio je ban kojeg je imenovao kralj, kao njezin upravitelj i nositelj izvršne vlasti. Na početku je kao kraljevski namjesnik u Hrvatskoj bio u hijerarhiji državnih dužnosnika pozicioniran čak i ispred palatina (lat. *comes palatinus*), ali je nedugo palatin postao najvišim dostojanstvom u Ugarskoj. *Tripartitum* je definitivno propisao redosljed najviših ugarskih velikodostojanstvenika, tako što je iza palatina uvršten državni sudac (lat. *iudex curiae regiae*), a iza njega su slijedili hrvatski ban te erdeljski vojvoda. Ban je kao poglavar Hrvatske obnašao vlast zajedno sa Saborom kao zakonodavnim tijelom. Sabor je birao glavnoga kapetana kraljevstva i prabilježnika, a predlagao je i kandidate za bana (u skladu s pravnim običajem, ali za to nije postojao zakonski temelj). Hrvatska (i Slavonija) imala je poseban teritorij, svoju upravu, zasebno sudstvo, plaćala je samo pola poreza, imala je pravo na opći oružani ustanak (lat. *insurrectio*), na pravo kupovanja jeftinije morske soli, slobodno rješavanje pitanja vjeroispovijesti i službenoga jezika (do 1847. to je bio latinski, a zatim „narodni”, pod kojim se podrazumijevalo štokavsko narječje) itd. Ban je stajao na čelu *sudbene vlasti*, a uz njega je sudbene poslove vodio i prabilježnik (lat. *protonotarius*, mađ. *ítélőmester*), koji je iza bana obnašao drugu najvažniju funkciju u Hrvatskom Kraljevstvu. Njega je birao Sabor (bana je pak imenovao kralj), često iz reda kandidata koje je predložio ban, jer je naime, izbor prabilježnika ban trebao

33 Vilmos Fraknoi, *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése* (Budimpešta: Perifer Ferdinánd, 1863.), 148.

potvrditi. Podbana (lat. *vicebanus*) osobno je imenovao ban neovisno o volji redova i staleža, dok su prabilježnika uvijek birali staleži, dakle, on je nužno uživao njihovu potporu. Ako je ban odstupio s funkcije ili ga je kralj opozvao, onda je zajedno s njim odstupao i podban, dok ta činjenica nije imala nikakve posljedice na funkciju protonotara kraljevstva. Hrvatsko plemstvo je na Saboru u Križevcima 1495. godine, za vrijeme Ivaniša Korvina, hercega Slavonije i bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije isposlovalo da podban Slavonije, a često i župan Križevačke županije, može biti samo predstavnik domaćega plemstva. Protonotar je u banovoj odsutnosti predsjedavao sjednicama Banskoga stola kao najvišega suda u Hrvatskoj. Usto je bio čuvar kraljevskoga i banskoga pečata (lat. *sigillorum conservator*), kao i čuvar ključa zemaljske pismohrane u kojoj su se čuvale „povlastice Kraljevstva”. Ako je ban odstupao s dužnosti protonotar je bio obvezan pred javnosti slomiti na dva dijela pečat koji mu je povjeren na čuvanje, kako ga nitko ne bi mogao krivotvoriti.

Ban je dizao vojsku i zapovijedao joj. Od 15. stoljeća dobio je zamjenika u osobi vrhovnoga kapetana Kraljevine, koga je birao Hrvatski sabor. Hrvatska je imala i svoj novac (tzv. banske denare), a bez dozvole Sabora nije smio kolati strani novac na području Kraljevine.³⁴

6. IMENOVANJE HRVATSKOGA BANA

Bana je kralj imenovao po svojem nahođenju i mogao ga je bilo kada opozvati. Ovlasti i odgovornosti hrvatskoga bana reguliralo je više zakona: 1536.: L., 1600.: XXVII., 1608.: XI., 1609.: XXVIII., 1618.: XXXI., 1630.: XXV., 1635.: XXXII., 1638.: XXXII., 1647.: LI., 1649.: VIII. i 1687.: XXII. Ovaj potonji Zakonski članak (1687.: XXXII.) *O banskoj vlasti i očuvanju prava i sloboda Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* propisuje da: *ostaju na snazi prava i slobode gore navedenih zemalja, kao i banska vlast kako u miru, tako i za vrijeme rata, a koja prava i slobode su regulirane Zakonskim člankom 1608.: XI., donesenim uoči kraljeve krunidbe, te Zakonskim člancima: 1609.: XXVII., 1649.: XXXIII., 1681.: LXII., LXVI. i LXXI.*³⁵

U svezi s banskim imenovanjem valja spomenuti Zakonski članak 1687.: XXIII. *da u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, nitko tko nije rimokatolik ne može imati pravo vlasništva,*³⁶ kao i Zak. članke 1439.: XXVI. i 1492.: VIII., koji su propisivali da se ban imenovao iz reda „rođenih mađarskih državljana” (točnije „rođenih Mađara”, mađ. *született magyarok*). Ovo je ograničenje značilo da je za bana mogao biti imenovan samo onaj plemić koji je državljanstvo stekao rođenjem na području Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva (dakle naturalizirani, odnosno *indigenatom* pohrvaćeni plemić nije ispunjavao zakonske propise za imenovanje banom). Time je hrvatski ban bio jedini državni velikodostojanstvenik za čije je imenovanje bio

34 Vidi: Dalibor Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba* (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.).

35 Dezső Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar Törvénytar, 1657-1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma* (Budimpešta: Franklin, 1900.), 351. Usp. Zak. članak 1681.: LXVI. i LXXI., 1741.: VIII.

36 Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar Törvénytar, 1657-1740.*, 351. Usp. Zak. članak 1715.: XXX., 1723.: XXXVI., 1741.: XLVI., 1790.: XXV. (14. §).

propisan navedeni uvjet.³⁷ Treći uvjet kojemu je kandidat za bana morao udovoljavati bio je taj da u vlasništvu ima posjed na području Hrvatske i Slavonije. U skladu sa Zak. člankom 1741.: XLVII. morao je imati prebivalište na području Hrvatske i Slavonije, a trebao je i zaista tamo živjeti.³⁸ Slavonski redovi i staleži stoga nisu prihvatili Ferenc Balassu kao nasljednika Ivana Korvina na banskoj stolici, pa je umjesto njega imenovan Marko Mišljenović, dok je 1512. državno vijeće povjerilo palatinu *Imreu Perényiju* i bansku čast, ali ga Hrvati nisu priznali za bana, jer nije imao prebivalište i posjede u Hrvatskoj i Slavoniji. Godine 1527. Hrvati su prosvjedovali zbog imenovanja bana Batthyánya, jer nije stalno prebivao u Hrvatskoj.

U vrijeme vladanja Habsburgovaca bilo je uobičajeno da Hrvatski sabor predlaže, točnije rečeno „preporučuje” (lat. *commendatio*) bana.³⁹ Sabor se pozivao da je to pravo dobio od kralja Ferdinanda I. Habsburgovca, ali ono nikada nije ozakonjeno. Ugarski sabor je takav prijedlog odbio 1790., kao i kralj svojim otpisom od 8. studenoga 1861.

Novoimenovani ban je ustoličen u skladu s običajnim pravom svečano (Zak. članak 1609.: XXVIII. i 1647.: LI.). Bansku vlast simbolizirali su banska zastava kao simbol vojne vlasti i žezlo kao simbol upravne i sudske vlasti. Banu su one predane kod ustoličenja, te je pri polaganju prisege žezlo držao u desnoj, a zastavu u lijevoj ruci. Crkveni obred ustoličenja obavljao se u Crkvi svetoga Marka, a zatim je ban položio prisegu kralju ili njegovu povjereniku u Saboru (Zak. članak 1486.: LXXIII. i 1492.: XXXIII.). Ova počast, međutim, nije pripadala banskome namjesniku (lat. *locumtenensu*).

7. BANSKE OVLAŠTI

Ban je na području Trojedne kraljevine bio kraljevski namjesnik, vrhovni vojskovođa te najviši organ vlasti na polju državne uprave i sudstva. Mogao je istodobno obnašati i drugu državnu funkciju (Zak. članak 1222.: XXX. i 1498.: LXX.) do razine velikoga župana.

Bjeloš (1159.), Ampudinus (1165.) i Imre Perényi (1511. - 1512.) obnašali su i funkciju palatina, Ohuz (1220. - 1223.), Lóránt (1277. - 1279.) i Ádám Batthyány (1700.) bili su još i dvorski suci, Ferenc Esterházy kraljevski kancelar, Ferenc Batthyány (1525.) glavni vinotoč, a Ivan Drašković (1608.) glavni komornik. Dionizije je 1183. godine bio bački, Nikola Benedek 1199. zalski, Julije 1219. somogyski, a Nikola (1319. - 1323.) sopronski i komáromski veliki župan. Od crkvenih velikodostojnika su, primjerice, banovi bili pečuški biskup Zsigmond Ernuszt (1494. - 1496.), vesprimski biskup Petar Berislavić (1513. - 1520.) i zagrebački biskup Juraj Drašković.

37 József Bölönyi, *Magyarország kormányai 1848-1975*. (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1988.), 451.

38 Béla B. Jeszenszky, *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz* (Budimpešta: Ráth Mór, 1889.), 109; Usp. Zak. članak 1741.: XLVII. i 1765.: XXXVII.

39 Vidi opširnije László Heka, „A horvát bán Magyarország alkotmánytörténetében”, *Acta Universitatis Szegedienis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Judicorum* Tomus I, Fasciculus 8. (2001.): 201-238.

Tijekom Arpadovića ban je u hijerarhiji ugarskih odličnika slijedio iza palatina (lat. *comes palatinus*), a katkada čak i ispred njega (lat. *cum in regno Ungariae excellentissima dignitas sit banatus*). Već je spomenuto u radu da je *Tripartit* utvrdio konačnu hijerarhiju zemaljskih dužnosnika (I. 94. *Tko su na temelju svojih funkcija stvarni državni odličnici?*), prema kojoj *ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* slijedi iza palatina i državnog suca (lat. *iudex curiae*), kao treći po redu državni dostojanstvenik. Ovaj je redosljed kasnije potvrđen i člankom 1. Zak. članka 1688.: X. Premda je bio dijelom ugarske ustavnopravne tradicije (pri krunidbi je nosio državnu jabuku), hrvatski ban je smatran zemaljskim poglavarom „pridružene zemlje“ Hrvatske. Tomu svjedoči i činjenica kako sjednicama Ugarskoga (državnoga) sabora nije predsjedavao čak ni onda ako na njoj nisu nazočili ni palatin, a niti državni sudac.⁴⁰ Premda je u hijerarhiji slijedio ban, ipak je sjednicama predsjedavao *tarnik* (lat. *tavernicus*) u skladu s odlukom Ugarskog sabora 1723. godine. Tada je nakon žustre rasprave usvojen zaključak da u slučaju nenazočnosti palatina i državnoga suca predsjedavanje Sabora preuzima glavni *tarnik*, „premda je četvrti u hijerarhiji državnih odličnika, a ne hrvatski ban koji je treći po redu u redosljedu najviših dostojanstvenika.”⁴¹

Hrvatski ban kao najviši organ vlasti u sudstvu, upravi i vojnim poslovima imao je još i pravo sazivati Hrvatski sabor na zasjedanje i predsjedavao je „sjeditbama”. Kralj Maksimilijan II. Habsburgovac ukinuo je banovu ovlast da zbog potrebe saziva Sabor (lat. *ex edicto bani*), propisujući da saborsko zasjedanje može sazvati samo na temelju kraljeve naredbe (lat. *ad mandatum caes, et regiae maiestatis ex edicto bani*). Protiv te odluke 1567. prosvjedovali su hrvatski redovi i staleži, pa je kralj banovima ostavio ovo pravo, ali su ga morali obavještavati, o čemu će se raspravljati u Saboru. Takvo je stanje potrajalo do 1791. godine, kada je Zak. članak LVIII. propisao da se hrvatski sabori mogu sazivati samo s kraljevom privolom.

Ban je predsjedavao Hrvatskim namjesništvom (lat. *consilium regium, Consilium Croaticum*) ustrojenim 1767. Kada je ono ukinuto 1779. njegove su nadležnosti prenesene na Ugarsko kraljevsko namjesništvo, onda je u njemu imao *pravo sijela i glasa* u skladu sa Zak. člankom 1791.: LVIII. Godine 1861. postao je predsjednikom obnovljenoga Hrvatskoga vijeća, čije je mišljenje kralj bio dužan saslušati u bitnim stvarima, posebice u onima koje su se odnosile na Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju i njezinu sigurnost (Zak. članak 1741.: XI).⁴²

Banova izvorna vojna funkcija definirana je Zak. člankom 1681.: LXII. (*O obrani države od neprijateljskih napada*).⁴³ Bio je vrhovni zapovjednik svih hrvatskih oružanih snaga, vojskovođa, kojega Zak. članak 1609.: XXVII. naziva *vrhovnikom* vojnih i pravosudnih poslova. Do 18. stoljeća bio je obvezan držati poseban banderij, za čije je uzdržavanje imao pravo na polovicu prihoda od tridesetnine (Zak. članak 1647.: LI.). U skladu s § 10. Zak. članka 1848.: XXII. bio je glavni zapovjednik domobranstva, vlastan imenovati sve časnike iznad ranga satnika. Imenovao je i

40 Jeszenszky, *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*, 106.

41 Bölönyi, *Magyarország kormányai 1848-1975.*, 450.

42 Vidi Viktor Jászi, „Bán”, u: *Magyar jogi lexikon, I. sv.*, ur. Dezső Márkus (Budimpešta: Pallas, 1898.), 609.

43 Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1657-1740. évi törvénycikkek*, 311.

podbanove i župane (zagrebačkoga i križevačkoga) te dijelio darovnice (donacije) do 16 selišta.

Na polju sudbenosti zajedno s drugim sucima činio je prvostupajnsko kolegijalno oktavijalno bansko sudište (lat. *iudicia octavialia*) sa sjedištem u Zagrebu, čiju su djelatnost regulirali Zak. članci 1486.: III., 1492.: XLI., 1566.: XXI., 1567.: XXIV., 1572.: VII., 1625.: LI., 1630.: XLV., 1659.: LXXXVII. i 1681.: XXVIII.⁴⁴ Presude su zajedno donosili ban, podban (*vicebanus*), protonotar (*prabilježnik*) i sudci (*cojudex*). O žalbama protiv odluka toga suda rješavao je drugostupajnski Banski sud čije su presude donosene u pisanom obliku, čuvao ih je protonotar i bile su ovjerene banskim pečatom. Protiv odluka žalbenog suda postojala je mogućnost za priziv kraljevskoj Kuriji (1574.: XVIII.), sudištu u kojem je ban (iako nije bio redoviti član toga suda) imao mjesto zajedno s protonotarem (1486.: LXVIII., 1492.: XLII.). Zak. člankom 1723.: XXVII. (*O Banskome stolu*) na mjesto toga suda stupio je *Banski stol* (*tabula banalis*) kao novi sud kojim je predsjedavao ban.⁴⁵ Presude Banskoga stola bile su ovjerene banskim pečatom i time su postajale zakonite. Protiv njih je postojala mogućnost priziva Stolu sedmorice kao najvišem sudu. Izvršenje presuda također je spadalo u banov djelokrug (Zak. članak 1518.: VI. i 1519.: XXII. tc.).

8. PRAVA I OBVEZE BANA PREMA HRVATSKO-UGARSKOJ NAGODBI

Hrvatsko-ugarskom nagodbom (hrvatski Zak. članak I. iz 1868. ugarski Zak. članak 1868.: XXX.) izmijenjene su dotadašnje banske ovlasti, pa je on postao poglavar hrvatske autonomne vlade. U nadležnost Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade prešli su poslovi Dvorske kancelarije koje je do tada obavljao hrvatski ministar.⁴⁶

Zakonski članak 34. iz 1873. o reviziji nagodbe propisao je (potvrdio) da ban ne može biti vojni časnik, da je u hijerarhiji ugarskih državnih dužnosnika na trećem mjestu (iza palatina i državnog sudca) te da je po svojoj funkciji član Kuće velikaša Ugarskog sabora. Banske ovlasti propisivali su i Zak. članak 1. iz 1868., mađarski Zak. članak 1869.: II., 1870.: II. te hrvatski Zak. članak od 10. siječnja 1874. U

44 U vrijeme kada su u Hrvatskoj i Slavoniji bila dva bana, sjedište Hrvatskoga banskoga suda bilo je u Kninu, a ono Slavonskoga banskoga suda pak u Križevcima. Zagreb je postao sjedište banskoga suda nakon što je banska čast sjedinjena u osobi hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga bana.

45 Dezső Márkus, ur., *Corpus Juris Hungarici - Magyar Törvénytar, 1657-1740. évi törvénytörvények, III. Károly 1723. évi decretuma* (Budimpešta: Franklin, 1900.), 589; Usp. Zak. članak 1659.: LXXXVIII. i 1741.: LVIII.

46 Zak. članak vidi u: *Zbornik zakona i naredaba valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1869., br. 5, (Zagreb: Tiskarski zavod Narodnih novina, 1889.), 7-12. te Zakonski članak ob ustrojstvu autonomne hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, *Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držana u gl. gradu Zagrebu godine 1868.-1871.* (Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1869.), 574-582; Rajka Bućin, „Predsjedništvo Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (1869.-1921.): razvoj poslovanja i „pismare“, *Arhivski vjesnik* 56, br. 1 (2013): 28.

skladu s njima ban je određivao unutarnje ustrojstvo i rad zemaljske vlade; imenovao je službenike zemaljske uprave, ako to pravo nije bilo pridržano kralju ili drugom nadležnom tijelu te je uz kraljevu suglasnost koristio ustavne ovlasti autonomne vlade (sazivanje Sabora, odgađanje saborskih sjednica, raspuštanje Sabora itd.). Bez njegova supotpisa bili su nevažeći svi kraljevi akti, uredbe i naredbe koje se tiču Hrvatskog sabora i uprave (trebao je i potpis hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministra bez lisnice). Zbog spriječenosti ili njegova opoziva privremeno ga je zamjenjivao predstojnik ureda za unutarnje poslove zemaljske vlade.

Premda je doista imao široke ovlasti, ipak je izgubio dio svojih povijesnih zadaća. Ponajprije se to odnosi na ulogu vojskovođe (od 1868. ban je mogao biti samo civilna osoba), zatim na kaznenopravnu odgovornost koju je imao prema Hrvatskom saboru, kao i na činjenicu da je kandidata za bana nakon 1868. predlagao ugarski prvi ministar, koji je potom imenovanoga bana potvrđivao svojim supotpisom.⁴⁷ Isto tako ban više nije mogao stupiti u neposredan kontakt s kraljem, nego tek preko ugarske vlade i hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga ministra bez lisnice (novoga ministarstva uvedenog voljom Zagreba). Tako je ugarska vlada posrednim putem dobila pravo nadzora nad radom hrvatske vlade, bana i Sabora. U skladu s tim Ugarska je imala velik utjecaj na donošenje *Zakona ob ustrojstvu autonomne Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade*.⁴⁸ Na čelu hrvatske vlade stajao je ban odgovoran Saboru. Njega je imenovao kralj na prijedlog i uz supotpis zajedničkoga ugarskoga „ministarskoga predsjednika”. Samo civilna osoba mogla je biti imenovana banom (*građanskoga stališa*) čiji je naslov bio *Ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*. Činjenica da je kandidata za hrvatskoga ministra i bana kralju predlagao mađarski premijer, a zatim je vladarevo imenovanje supotpisivao, svjedoči o velikom utjecaju koji je Ugarska imala na Hrvatsku. S obzirom na to da je nagodbom propušteno urediti prava i ovlasti hrvatskoga ministra, u praksi je to dovelo do sukoba nadležnosti između njega, kao ministra ugarske (zajedničke) vlade i bana kao predstojnika hrvatske vlade.⁴⁹

To je bio jedan od glavnih razloga da Hrvati zatraže reviziju nagodbe do koje je došlo 1873. godine.⁵⁰ Pravni odnosi između obnašatelja ovih dviju funkcija konačno su definirani člankom 5. revizije nagodbe (Zak. članak 1873.: XXXIV.), slijedom koje je ministar hrvatske predstavke *bez promiene i bez odlake* dostavljao kralju na

47 Vidi: Dalibor Čepulo, „Odgovornost i položaj bana i članova hrvatske Zemaljske vlade 1868.-1918. i ministarska odgovornost u Europi”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 49, br. 2 (1999): 244-272. O odgovornosti bana vidi još i hrvatski zakon od 10. siječnja 1874.

48 Magyar Nemzeti Levéltár (Mađarski državni arhiv) MNL OL MJ 1. K27 - 1869.04.05.-i ülés. (21. ülés) 5. Zakonski prijedlog o ustrojavanju hrvatsko-slavonske autonomne vlade.

49 Dalibor Čepulo i Mirela Krešić, „Hrvatsko-ugarska nagodba: institucije i stvarnost“, u: *Mint nemzet a nemzettel [Kao narod s narodom]*, ur. Dinko Šokčević (Budimpešta: Croatica, 2011.), 149.

50 KI-1872-476 (1872-VIII-237). Spisi Zastupničkog doma [Képviselelőházi irományok], 1872. VIII. Kötet; 463-477. sz. 1872-476.; FI-1872-162 (1872-III-15). Spisi Doma velikaša [Főrendiházi irományok], III. Svezak, br. 157-204. br. spisa: 1872-162. 15-17. Zapisnik s prve zajedničke sjednice odbora Ugarskoga i Hrvatskoga sabora održane, 1872. (III. kötet 157-204. sz. 1872-162.), navedeno dostupno na: *Knjižnica Mađarske - parlamentarni dokumenti*, pristup 25. srpnja 2022., https://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaggyyulesi_dokumentumok.

sankciju. Ministar je, međutim, zadržao pravo ocjene svake zakonske osnove vezano za to je li ona u skladu s „državnom i interesnom zajednicom Ugarske i Hrvatske”.

Ban je odgovarao za svaku povredu hrvatske ustavnosti, posebno za namjernu tešku povredu nagodbenog zakona, za svaku radnju ili propust kojim je namjerno povrijeđena ili dovedena u opasnost samostalnost Hrvatske ili njezina zajednica s Ugarskom. Kazne u slučaju utvrđene kaznene odgovornosti bile su opoziv ili gubitak službe. U potonjem slučaju nije više bilo moguće njegovo zapošljavanje u državnoj službi. Za kaznenu odgovornost (povredu hrvatskoga kaznenog zakonodavstva) bio je nadležan redovni sud. O pokretanju kaznenoga postupka odlučivao je Hrvatski sabor dvotrećinskom većinom prisutnih zastupnika (uz uvjet da je na sjednici prisutno barem 70 zastupnika). Sudbenost je pripadala 12-članom, tzv. regnikolarnom sudu čiji članovi su bili: 1. suci Stola sedmorice (ako ih nije bilo dvanaest, onda su pozivali predsjednike Banskog stola, zagrebačkog i osječkog višeg suda, odnosno dva najstarija sudca banskog stola) i 2. dvanaest pravnih stručnjaka koje je izabrao Hrvatski sabor (zastupnici su bili isključeni od sudjelovanja u tom sudu). Tužitelj i tuženik su imali pravo veta na po šest predloženih sudaca, pa je tako od predložena 24 kandidata suđenje povjereno preostaloj dvanaestorici.

Zakon od 10. siječnja 1874. propisao je da su Saboru odgovorni samo ban i njegov zamjenik, dok odjelni predstojnici odgovoraju banu, a Saboru samo za sudjelovanje u određenome činu, ako se nisu ogradili u pisanome obliku. Ban Ivan Mažuranić u Saboru je izrazio zadovoljstvo ovim zakonom, jer po njemu ban više nije bio „feudalni dostojanstvenik”, nego odgovorni vršitelj „složne volje” kralja i naroda.

9. ZAKLJUČAK

Hrvatski ban je uz instituciju Sabora tijekom tisućljetne povijesti hrvatske državnosti bio glavni nositelj vlasti, ali i simbol hrvatske samobitnosti tijekom osamstoljetne državne zajednice s Ugarskom. Iako je Hrvatsko-ugarskom nagodbom ban izgubio izvornu vojnu funkciju, ipak je ostao zemaljski poglavar u Hrvatskoj i jedini svjetovni dostojanstvenik koji je sve do 1918. sačuvao znatne prerogative vlasti. Naime, palatin je nakon 1848. imao tek reprezentativnu ulogu, a često nije bio ni imenovan, dok državni sudac na temelju Zak. članka XXXVIII. iz 1884. više nije sudjelovao u suđenju, premda je u skladu sa Zak. člankom LIV. iz 1896. formalno bio predsjednik jednoga odjela Kraljevske kurije kao vrhovnoga suda. To je bilo razlogom što su Mađari u poslijenagodbenome razdoblju nastojali ozakoniti njegov položaj posebno u odnosu prema hrvatskom ministru i ugarskoj vladi. Mađari su bana doživljavali kao organ zajedničke (ugarske) vlade u Hrvatskoj, čiji naslov *ne svjedoči o njegovoj hrvatskoj narodnosti, podrijetlu ili nekakvom autonomnom položaju, jer je on uvijek bio ugarski državni dostojanstvenik*.⁵¹ Slijedom toga su ga u Budimpešti doživljavali kao dužnosnika u rangu ugarskoga ministra, dok su nacionalistički čelnici Stranke neovisnosti htjeli ozakoniti da je ban ispod ministarskog ranga, jer je u poslovima iz zajedničke nadležnosti bio dužan provoditi odluke Ugarskog

51 Bőlönyi, *Magyarország kormányai 1848-1975.*, 421.

(zajedničkog, središnjeg) Ministarskog vijeća. Na tom je tragu Imre Palugyay tvrdio da je banu glavna zadaća bila obrana granica, pozivajući se pri tom na Johannesa Leunclaviusa, koji je naslov bana izvodio od riječi *bando*, a ona je pak sinonim za grčku funkciju *flamular*, za tursku *flambular* ili *sandžakbeg*, odnosno za njemačkog *markgrofa*.⁵² Tako su po Palugyayu, ugarski kraljevi, po uzoru na Bansku Hrvatsku, u srednjem vijeku (od 13. do 16. stoljeća) na jugu zemlje ustrojili više banovina. Na njihovu su čelu stajali *banovi sa zadaćom obrane granica od vanjskih napada. Najpoznatija od njih bila je Mačvanska banovina* (od 1247. do 1496.) koju je na desnoj obali Save te graničnom području Srbije i Bosne ustrojio kralj Bela IV. i dodijelio ju svome zetu haličkome knezu Rastislavu Mstislaviću (u početku je nosio naslov *dux de Macho*). Teritorijalno, ali i po značenju bio joj je ravan *Severinski banat* koji je postojao od 1228. do 16. stoljeća, a važnu su ulogu imale i *banovine Usora i Soli* južno od Save. U mađarskoj ustavnopravnoj povijesti spominju se u tom povijesnom razdoblju još i *Braničevska, Kučevska i Vidinska banovina*.⁵³ Habsburgovci su 1718. ustrojili *Tamiški banat* (*Temesi Bánság, Temeschwarer/Temescher Banat, Banatus Temesvariensis, Banatul Timișoarei*) koji međutim, osim naziva „banat” nije imao nikakve veze s ovim srednjovjekovnim pograničnim teritorijalnim jedinicama. Međutim, sve te banovine i njihovi banovi u ustavnopravnom pogledu imali su sasvim različiti status od hrvatskoga bana i ne mogu se uspoređivati s njim.

Na temelju navedenoga razvidno je kako je funkcija bana bila jedan od temelja hrvatske ustavnosti, ali i neizostavan element ugarske državnosti.⁵⁴ Ustanova bana nije dokinuta nestankom Austro-Ugarske Monarhije, nego je postojala do donošenja, tzv. Vidovdanskog ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1921. godine. Obnovljena je 1939. uspostavom Banovine Hrvatske i trajala je do donošenja prvoga Ustava socijalističke Jugoslavije 1946. godine.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Ballabás, Dániel. „A magyar zászlósurak archontológiája 1848 - 1918”. U: *Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció*, ur. Judit Balogh i József Pap, 143-168. Eger: Líceum Kiadó, 2016.
2. Bán, Péter. *Magyar történelmi fogalomtár, II. kötet*. Budimpešta: Gondolat, 1989.
3. Bölönyi, József. *Magyarország kormányai 1848-1975*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1988.
4. Bućin, Rajka. „Predsjedništvo Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (1869. - 1921.): razvoj poslovanja i ‘pismare’”. *Arhivski vjesnik* 56, br. 1 (2013): 27-44.

52 Imre Palugyay, *A Kapcsolt-részek (Slavonia-Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz* (Pozsony: Sieber H. örökösei nyomdájából, 1863.), 315.

53 Imre Korbuly, *A báni méltóság, tekintettel a horvát-, dalmát- és tótországi, nem különben a szörényi, bosnyákországi, macsói, sói, ozorai, bronchi, kruchói, bolgárországi, nándorfehérvári, zreberniki, jajcai, szabácsi és szerémi bánságok tört. és közjogi viszonyaira* (Pest: Korbuly Ignác, 1868.), 209.

54 Gyula Miskolczy, *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában, I. köt* (Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat, 1927.), 43.

5. Čepulo, Dalibor. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
6. Čepulo, Dalibor. „Odgovornost i položaj bana i članova hrvatske Zemaljske vlade 1868. - 1918. i ministarska odgovornost u Europi”. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 49, br. 2 (1999): 244-272.
7. Čepulo, Dalibor i Mirela Krešić. „Hrvatsko-ugarska nagodba: institucije i stvarnost“. U: *Mint nemzet a nemzettel [Kao narod s narodom]*, ur. Dinko Šokčević, 141-155. Budimpešta: Croatica, 2011.
8. Čulinović, Ferdo. *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka. I. sv.* Zagreb: Školska knjiga, 1953.
9. Deér, József. *A magyar-horvát államközösség kezdetei*. Budimpešta: Királyi Magyar Egyetemi nyomda, 1931.
10. *Dnevnik Sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držana u gl. gradu Zagrebu godine 1868. - 1871.* Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1869.
11. Fraknoi, Vilmos. *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*. Budimpešta: Perifer Ferdinánd, 1863.
12. Györfly, György. „Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata”. *Levéltári Közlemények* 41, br. 1 (1970): 223-240.
13. Heka, László. „A horvát bán Magyarország alkotmánytörténetében”. *Acta Universitatis Szegedensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Judicorum* Tomus I, Fasciculus 8 (2001): 201-238.
14. Heka, Ladislav. „Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska”. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 28, br. 2 (2007): 931-971.
15. Heka, Ladislav. „Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori”. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63, br. 5/6 (2013): 1257-1292.
16. Heka, Ladislav. „Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjeg vijeka do Nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije”. *Scrinia Slavonica* 8, br. 1 (2008): 152-173.
17. Heka, Ladislav. *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice, s posebnim osvrtom na Hrvatsko - ugarsku nagodbu*. Szeged: Bába Kiadó, 2011.
18. Hómán, Bálint. *Geschichte des ungarischen Mittelalters, B. I. Von den ältesten Zeiten bis zum ende des XII. Jh.* Berlin: W. de Gruyter, 1940.
19. Horvát, Stefan. *Über Kroatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königsreichs Ungarns wirklicher Theil*. Leipzig: bez nakl., 1844.
20. Jászi, Viktor. „Bán”. U: *Magyar jogi lexikon, I. sv. A - Bíró*, ur.: Dezső Márkus, Budimpešta: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1898.
21. Jeszenszky B., Béla. *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*. Budimpešta: Ráth Mór, 1889.
22. Kenézy Csatár. „A bánok eredete s a bánok hatásköre”. *Századok* 3 (1869): 243-251.
23. Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Manualia Universitatis Studiorum Zagrabiensis, 1975.
24. Klaić, Vjekoslav. „Hrvatski bani za Arpadovića (1102. - 1301.)”. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 1 (1899): 236-237.
25. Korbuly, Imre. *A báni méltóság, tekintettel a horvát-, dalmát- és tótországi, nem különben a szörényi, bosnyákországi, macsói, sói, ozorai, bronchi, kruchói, bolgárországi, nándorfehértvári, zreborniki, jajcai, szabácsi és szerémi bánok tört. és közjogi viszonyaira*. Pest: Korbuly Ignác, 1868.
26. Kostrenčić, Marko. *Nacrt historije Hrvatske države i hrvatskog prava*. Zagreb: Universitatis Studiorum Zagrabiensis, 1956.
27. Kristó, Gyula. „A magyar-horvát perszonalunió kialakulása”. *Tiszatáj* 56, br. 10 (2002): 39-44.
28. Kristó, Gyula. „Különkormányzat az Árpád-kori Drávántúlon és Erdélyben”. *Történelmi Szemle* 1 (1977): 53.

29. Kušević, Josip. *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Zagreb: Typis Franc Suppan, 1830.
30. Lubinszky, György, ur. *Spisi Zastupničkog doma (Képviselőházi irományok), 1872. VIII. kötet*. Budimpešta: Nyomtatott a Nemzeti Könyvnyomdában, 1875.
31. Margetić, Lujó. „Srednjovjekovna Slavonija do osnivanja Zagrebačke biskupije“. *Vjesnik HAZU* 4, br. 1-3 (1995): 51-59.
32. Markó, László. *A magyar állam föméltóságai Szent Istvántól napjainkig*. Budimpešta: Magyar Könyvklub, 2000.
33. Márkus, Dezső, ur. *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1000 - 1526. évi törvénycikkek* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1657. - 1740.]. Budimpešta: Franklin, 1899.
34. Márkus, Dezső, ur. *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1657 - 1740. évi törvénycikkek* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1657. - 1740.]. Budimpešta: Franklin, 1900.
35. Márkus, Dezső, ur. *Corpus Juris Hungarici - Magyar Törvénytár 1740 - 1835. évi törvénycikkek* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1740. - 1835.]. Budimpešta: Franklin, 1901.
36. Márkus, Dezső, ur. *Corpus Juris Hungarici - Magyar törvénytár. 1836 - 1868. évi törvénycikkek* [Corpus Iuris Hungarici, Zakonski članci 1836. - 1868.]. Budimpešta: Franklin, 1896.
37. Mikoczy, Joseph. „Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ad seculum XIV usque“. *Arkiv za poviestnicu jugoslavensku* 11 (1872): 89-91.
38. Miskolczy, Gyula. „A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei. A közjogi vita“. *Napkelet* br. 18 (1929): 176-179.
39. Miskolczy, Gyula. *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában, I. köt.* Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat, 1927.
40. Moga, I[oa]n]. „Voevodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice“. *Anuarul Institutului de Istorie Națională* X (1945): 55-148.
41. Németh, István. *A nádori méltóság a középkori Magyarországon*. Budimpešta: Romanika, 2021.
42. Palugyay, Imre. *A Kapcsolt-részek (Slavonia-Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz*. Pozsony: Sieber H. örökösei nyomdájából, 1863.
43. Pesty, Frigyes. „Chronol. Vizsgálat Bánk bán körül“. *Pesti Napló* br. 263 (1856).
44. Róna-Tas, András. *A honfoglaló magyar nép*. Budimpešta: Balassi Kiadó, 1997.
45. Szöcs, Tibor. *A nádori intézmény korai története, 1000 - 1342*. Budimpešta: MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája, 2014.
46. Šišić, Ferdo. *Pregled hrvatske povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974.
47. Šulek, Bogoslav. *Naše pravice. Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od god. 1202. - 1868*. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta, 1868.
48. Tóth, C. Norbert. *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története, 1342 - 1562*. Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat-BTK TTI, 2020.
49. Werbőczy, István. *Tripartitum*. Budimpešta: Téka Könyvkiadó, 1990.
50. Wertner, Moritz. „Ungarns Palatine und Bane im Zeitalter der Arpaden“. *Ungarische Revue* 14 (1894): 144-177. http://real-j.mtak.hu/6991/1/MTA_UngarischeRevue_14.pdf
51. *Zbornik zakona i naredaba valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1869*. Zagreb: Tiskarski zavod „Narodnih novina“, 1889., br. 5: 7-12.

Mrežne stranice:

1. *Knjižnica Mađarske - parlamentarni dokumenti*. Pristup 25. srpnja 2022. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/orszaguyulesi_dokumentumok

László Heka*

Summary

THE CROATIAN *BAN*: RIGHTS AND POWERS DURING A MILLENNIUM OF EXISTENCE: THE HUNGARIAN CONSTITUTIONAL-HISTORICAL PERSPECTIVE

During a millennium of the Croatian statehood, *Ban* (viceroys) and the Croatian Parliament were the holders of the highest power in the country. While the Parliament as a legislative body, apart from a brief interruption during the Kingdom of SCS and the Kingdom of Yugoslavia, continues its function even today, the institution of the Croatian *ban* was abolished by the Yugoslav Federal Constitution in 1946 and by the Constitution of the People's Republic of Croatia in 1947. In this paper, relying on legal regulations, the work of Croatian *ban* is analyzed, its appointment and recall, its rights and obligations from the period of Croatian kings of the noble line, through the Arpads, Angevins, and Habsburgs. The changes in legal regulations are examined in this study that were introduced by the Croatian-Hungarian Settlement (Leg. Article I. from 1868), i.e., the revision of the settlement (Leg. Article XXXIV. from 1873). Since Croatia was in a state alliance with Hungary from 1102 to 1918, the Croatian *ban* is also an institution of Hungarian constitutional history, and therefore will be presented through that prism.

Keywords: *Croatian ban; appointment and recall; ban's powers; legal regulations according to the Croatian-Hungarian Settlement.*

* László Heka, Ph.D., Associate Professor, University of Szeged, Faculty of Law, Institute for Comparative Law and Legal Theory; heka@juris.u-szeged.hu. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8561-2628>.